

I. Miklós pápa válaszai a bolgárok kérdéseire

*Szerkesztette, fordította, jegyzetekkel és
kísérőtanulmányokkal ellátta Nótári Tamás, Szeged,
Lectum Kiadó, 2015. 158 oldal*

Veress Emőd

egyetemi tanár

Sapientia EMTE Kolozsvári Kar, Jogtudományi Intézet

e-mail: emod.veress@sapientia.ro

A korai középkorban a kereszténység felvétele egy újonnan megtérő nép számára nem csupán vallási változást jelentett, hanem annak előfeltételül is szolgált, hogy az európai népek közösségébe felvételt nyerhessen. A legtöbb történeti forrásból a kereszténységre való áttérés politikai háttere és eredménye bontakozik csak ki, de annak a folyamatnak a részletei, amelyek ennek kapcsán az érintett nép jogrendszerében, szokásaiban, életmódjában végbemennek, általában nem olvashatók ki. Ezért páratlan jelentőségű az *I. Miklós pápa válaszai a bolgárok kérdéseire* (*Responsa Nicolai papae I. ad consulta Bulgarorum*) című forrás. I. Miklós pápa válaszait most az olvasó magyarázatokkal és bevezető tanulmány-nyal ellátott fordításban veheti kézbe, Nótári Tamásnak – több középkori jogtörténeti monográfia¹ és forráskiadás² szerzőjének és szerkesztőjének – köszönhetően.

A kísérő tanulmányból és a fordításból a következő történeti háttér bontakozik ki. Borisz bolgár fejedelem (ur. 852–889 között) rokonszenvezett a keresztény vallással, amit számos aktuálpolitikai törekvés is erősített: egyrészt a klérus révén nagyobb befolyást kívánt gyakorolni a lakosságra, és az egyházszervezet a harcos nemesi réteg (szláv eredetű szóval a bojárok) visszaszorítására is fel kívánta használni, valamint ily módon akarta elősegíteni az őslakos szlávok és a betelepült

1 *A kora középkori bajor jogrendszer a Lex Baiuvariorum tükrében.* Szeged 2014; *Jog és társadalom a Lex Baiuvariorumban.* Szeged 2012; *A salzburgi historiográfia kezdetei.* Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 23. Szeged 2007; *Law and Society in Lex Baiuvariorum.* Passau 2014; *Bavarian Historiography in Early Medieval Salzburg.* Passau 2010; *Show Trials and Lawsuits in Early-Medieval Bavaria.* Rechtsgeschichtliche Vorträge 53. Budapest 2008.

2 *Lex Baiuvariorum – A bajorok törvénye.* Szeged 2011; *Források Salzburg kora középkori történetéből.* Szeged 2005; Két forrás a kora középkori Salzburgból, Notitia Arnonis – Epistola Theotmari. *Aetas* 2004/2. 72–95; *Conversio Bagoariorum et Carantanorum.* *Aetas* 2000/3. 93–111; *Gesta Hrodberti.* In: Havas, L. –Tegyei, E. (ed.): *Classica – Mediaevalia – Neolatina.* Debrecen 2006. 131–146.

bolgárok egybeolvadását. A fejedelem 864-ben Bizáncban felvette a kereszténységet, amelyben a Mikhaél nevet kapta. Ezt követően eljuttatott Phótios konstantinápolyi pátriárkának egy levelet, amelyben a hittérítéssel és az egyházszervezéssel kapcsolatos gyakorlati kérdéseikre akart választ kapni. Phótios válasza azonban olyan elvont és magas teológiai színvonalú volt, hogy nem adott az uralkodó praktikus kérdéseire kielégítő feleletet. Borisz erre I. Miklós pápához (ur. 858–867 között) fordult, és elküldte hozzá követjeivel a keresztény vallással kapcsolatos kérdéseit tartalmazó levelét is.³ A pápához intézett kérdések elvesztek, de a pápa levele, a *Responsa Nicolai Papae I. ad Consulta Bulgarorum*,⁴ vagyis a pápa 866 őszén írott válasza teljes terjedelmében fennmaradt. A kötetben a fordító először a pátriárka levelét elemzi, majd a pápai levelet vizsgálja behatóbban.

Noha a bolgárok által feltett kérdések, a *consulta* már elvesztek, a szerző megkísérli, hogy ezek tartalmára és rendszerére nézve a pápai válaszokból következtessen. A pápa levele a válaszokat százhat fejezetre osztja, azonban a válaszok szerkezetéből igen valószínű, hogy a fejedelmi levél száztizennégy kérdést számolt, melyekre a pápa százhat fejezetben foglalta össze válaszait. A válaszok tematikailag rendezetlenek ugyan, de ez valószínűleg arra vezethető vissza, hogy a válasz a kérdések sorrendjét követte.

Tematikailag azon válaszok vannak túlsúlyban, amelyek a keresztény vallásra, annak gyakorlatára, a pogány szokásoknak a kereszténységbe való beolvaszthatóságára, a jogrendre és az egyházszervezetre vonatkoznak. Külön érdekesek azok a válaszok, amelyekből közvetve több adatot nyerhetünk az ősi bolgár vallásról, valamint az életmódról és a jogrendről. Így például egyértelműen kiderül a szövegből, hogy a poligámia bevett gyakorlat volt, hiszen egyébként nem kérdezték volna meg a pápától, hogy egyidejűleg lehet-e egy férfinak két felesége. Szokásban volt a bolgároknál, hogy a házasságkötés előtt a vőlegény hozomány gyanánt arany- és ezüsttárgyakat és egyéb értékes javakat adott a menyasszonynak. Férje halála után az özvegy nem mehetett újra férjhez, viszont bevett gyakorlat volt, hogy a megözvegyült férfi ismét megnősülhetett. A tulajdonostól megszökött szolgát, amennyiben elfogták, súlyos büntetéssel sújtották, hasonlóan az urát

3 A történeti háttérhez bővebben lásd Nótári T.: *De conversione Bulgarorum – On the Legal Background of the Conflict between Rome and Byzantium*. Zbornik Radova Pravni Fakultet 43/1. 2009. 445–461.; *On Two Sources of the Early Bulgarian Christianity*. *Chronica: Annual of the Institute of History University of Szeged* 6. 2007. 37–51.; *Róma és Bizánc missziós kísérletei a IX. századi Bulgáriában*. *Belvedere Meridionale* 17/1–2. 2005. 22–35.; *De Consultis Bulgarorum*. *Collega* 6/5. 2002. 47–53.; Adalékok a *Responsa Nicolai papae I. ad consulta Bulgarorum* keletkezéstörténetéhez. *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies* 4/2. 2015. 239–256.; Some Remarks on the *Responsa Nicolai papae I. ad consulta Bulgarorum*. *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies* 4/1. 2015. 47–64.

4 A fordítás e kiadások alapján készült: *Responsa Nicolai Papae I. ad Consulta Bulgarorum*. In: *MGH Epistolae Karolini aevi IV. tom. VI.* (Ed. E. Perels) Berolini 1925. 568–600.; In: *Fontes Historiae Bulgaricae VII. Fontes Latini Historiae Bulgaricae II. Serdicae* 1960. 65–125.; In: *Magnae Moraviae Fontes Historici IV.* Brno 1971. 42–107.

megrágalmazó szolgákat. Szintén büntették, ha egy szabad ember elmenekült házából: az ország határát szigorúan őrizték, és a szökést lehetővé tevő határőrt halállal büntették. Halállal lakolt a rokongyilkos, aki bajtársát megölte, s akit idegen asszonnyal házasságtörésen értek. Szankcionálták a gondatlanságból elkövetett emberölést, a lopást és az emberrablást. Büntették, aki mászt kasztrált, aki hamis vádat emelt, és aki másnak halálos mérget adott. Az elhagyás büntetése fenyegette a férjükkal rosszul bánó, házasságtörő és férjüket megrágalmazó asszonyokat. Az uralkodó elleni lázadást halállal büntették, amely büntetés nem csupán az elkövetőket, hanem azok családját is sújtotta.

Történeti szempontból fontos kiemelni, hogy Borisz fejedelem és országa végül – a Rómával felvett és ígéretesnek mutakozó kapcsolatok ellenére – a kereszténység bizánci rítusát választotta. A 869/70-es konstantinápolyi zsinaton Bulgáriát a konstantinápolyi pátriárka fennhatósága alá sorolták be, a fejedelem pedig kiutasította országából a római misszionáriusokat. Ám annak ellenére, hogy a bolgárok nem a római rítusú kereszténységet vették fel, a pápai levél mint forrás igen fontos, mondhatni pillanatfelvételszerű, és a történelemben egyedülállóan értékes képet mutat a pogányságból a kereszténységbe átlépő nép jog-, szokás- és életmódváltásairól. Ugyanakkor nagyon érdekes párhuzamokat lehetne felállítani a kereszténységnek a magyarok által történő felvételének folyamatával, de egy ilyen eszmefuttatás meghaladná e recenzió kereteit.

Nótári Tamás kötetével a *Responsa* első alkalommal lát magyar nyelven napvilágot, s így a munka nemcsak az egyháztörténet és a szlavisztika, hanem a jog-, a vallás- és az életmódtörténet kutatói és az ez iránt érdeklődők számára biztosít hozzáférést a rendkívül fontos forráshoz.